

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
UNIVERSITY “GOCE DELCEV” SHIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**ОБРАЗОВАНИЕТО ВО XXI ВЕК
– СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ –**

**МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
– ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ –**

**EDUCATION IN XXI CENTURY
– CONDITIONS AND PERSPECTIVES –**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE
– PROCEEDING BOOK –**

Штип, 24 – 25 Септември, 2015
Shtip, September, 24-25, 2015

fesconference@ugd.edu.mk

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
UNIVERSITY “GOCE DELCEV” SHIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**ОБРАЗОВАНИЕТО ВО XXI ВЕК
– СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ –**

**МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
Штип, 24 – 25 Септември, 2015**

– ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ –

**EDUCATION IN XXI CENTURY
– CONDITIONS AND PERSPECTIVES –**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE
Shtip, September, 24-25, 2015**

– PROCEEDING BOOK –

Штип, 2016

Издавач / Publisher

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип University "Goce Delcev" - Stip
Факултет за образовни науки Faculty of Educational Science

За издавачот / For publisher

Проф.д-р Соња Петровска, декан / PhD Sonja Petrovska, Dean

Издавачки совет / Publishing council

проф. д-р Блажо Боев Prof. Blazo Boev, PhD
проф. д-р Лилјана Колева Гудева Prof. Liljana Koleva Gudeva, PhD
проф. д-р Кирил Барбареев Prof. Kiril Barbareev, PhD
проф. д-р Дејан Мираковски Prof. Dejan Mirakovski, PhD

Главен и одговорен уредник / Editor in chief

Проф.д-р Соња Петровска PhD Sonja Petrovska

Технички уредник / Technical Editing:

Доц. д-р Верица Јосимовска Ass. Prof. Verica Josimovska, PhD
Доц. д-р Билјана Попеска Ass. Prof. Biljana Popeska, PhD
Доц. д-р Деспина Сивевска Ass.Prof. Despina Sivevska, PhD
Славе Димитров Slave Dimitrov

Јазично уредување / Language Editor:

Виолета Карагунова / Violeta Karagunova (Macedonian language)
Снежана Кирова / Snezana Kirova (English language)

Дизајн / Design:

Славе Димитров

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37"20"(082)(048.3)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2015 ; Штип)

Образованието во XXI век [Електронски извор] : состојби и
перспективи : книга на апстракти / Меѓународна научна конференција,
Штип, 24-25 септември, 2015 = Education in XXI century : conditions
and perspectives : book of abstracts / International scientific
conference, Shtip, September, 24-25, 2015. - Текст во PDF формат,
содржи 100 стр.. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за
образовни науки = Shtip = University "Goce Delcev" Shtip, Faculty of
educational sciences, 2015

Начин на пристап (URL): <https://e-lib.uqd.edu.mk/naslovna.php>. -

Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 29.12.2015. -
Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-244-275-4

1. Насп. ств. насл.. - I. International scientific conference
(2015 ; Shtip) види Меѓународна научна конференција (2015 ; Штип)

а) Образование - 21 в. - Зборници - Апстракти

COBISS.MK-ID 100254474

Organizers:

University "Goce Delcev" - Stip
Faculty of Educational Sciences
Republic of Macedonia

Organizing Committee:

Sonja Petrovska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Todor Cepreganov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Nikola Smilkov, Art Academy, University Goce Delcev Stip, Republic of Macedonia

Kiril Barbareev, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Despina Siveska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Biljana Popeska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Traje Stojanov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Irena Kitanova, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Oliver Cackov, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Jadranka Runceva, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Verica Josimovska, Faculty of Educational Sciences, University "Goce Delcev" in Stip, Republic of Macedonia

Editorial board:

Ph.D Leonid F. Chuprov, Russian Academy of Natural History (RANH, Moscow), Chernogorsk, Russia

PhD Mark R. Ginsberg, College of Education and Human Development at George Mason University, Fairfax, Virginia, USA

Ph.D Ivan Prskalo, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

PhD Milan Matijević, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

Ph.D Sinisa Opic, University of Zagreb, Croatia

Ph.D Tamara Gazdic-Aleric, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Croatia

PhD Zaharnytska Iryna Ivanivna, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD, Lutsenko Iryna Oleksiivna, Department of Children's Creativity, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD Sukhorukova Halyna Viktorivna, Department of Children's Creativity, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD Kot Nataliia Mykhailivna, Department of Theory and History of Preschool Pedagogy, Institute of the Child Development, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

PhD Anna Studenska, Faculty of Ethnology and Educational Science, University of Silesia, Poland

Phd Alina Szczurek-Boruta, Faculty of Ethnology and Educational Science, University of Silesia, Poland

PhD Stojan Bogdanovic, University of Nis, Serbia

PhD Stojan Cenikj, Teaching Faculty, Vranje, University of Nis, Serbia

PhD Stana Smiljkovikj, Teaching Faculty, Vranje, University of Nis, Serbia

PhD Emina Hebib, Faculty of philosophy, Belgrade, Serbia

PhD Živorad Milenovic, Teaching Faculty, Ieposavic, University of Kosovska Mitrovica, Serbia

PhD Prof. Iliana Petkova, Faculty of Education, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria

PhD Trayan Popkochev, Sout-West University "Neofit Rilski" Blagoevgrad, Bulgaria

PhD Krasimira Mutavchieva, Trakiski Univerzitet, Faculty of Pedagogy, Stara Zagora, Bulgaria

PhD Eleonora Mileva, Teaching Faculty, National Sports Academy "Vasil Levski", Sofia, Bulgaria

PhD Anzhelina Yaneva, Sports Department, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria

PhD Veselina Ivanova, Faculty of Education, Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria

PhD Elka Kirilova Yanakieva, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria

PhD Margarita Koleva, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria

PhD Nino Mihajlov, Faculty of pedagogy, Southwest University of Neophyte Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria

PhD Tatjana Novovic, Faculty of Philosophy, University of Niksic, Montenegro.

PhD Sonja Petrovska, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Emilija Petrova Gorgeva, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Snezana Mirascieva, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Snezana Stavreva Veselinovska, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Stevan Aleksoski, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Blaze Kitanov, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Nikola Smilkov, Art Academy, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Todor Cepreganov, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Snezana Jovanova Mitkovska, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Kiril Barbareev, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Despina Sivevska Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Biljana Popeska, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Trajce Stojanov, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Trajce Nacev, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

PhD Stojko Stojkov, Faculty of Educational Sciences, University Goce Delcev Stip, Macedonia

MSc Snezana Kirova, Faculty of Philology, University Goce Delcev Stip, Macedonia

MSc Lence Nasev, Academy of Music, University Goce Delcev Stip, Macedonia

LADIES AND GENTLEMEN, DEAR GUESTS!

With great honor and pleasure I welcome You on behalf of all teachers, associates, employees and students of the Faculty of Educational Sciences at the University "Gotse Delchev" in Shtip and I wish You pleasant moments during this solemn event organized to mark 20 years of university education of teachers.

But in fact, the Faculty of Educational Sciences basis its twenty years of existence on 146 year continuous development of formal education of teachers and preschool teachers in the region. The achievements of the Pedagogical-Seminary school founded in 1869, the existence of which is linked to the name of the creator of the first primer and the first textbook for teachers - School Pedagogy - Josif Kovachev, and to the name of the great teacher Gotse Delchev, followed by the School for Teachers established in 1946, Higher Pedagogical School founded in 1959, and the Pedagogical Academy (1961) are woven into the tradition and development of our Faculty.

In 1995 the two-year formal education of teachers and preschool teachers developed into four-year university studies.

In 2007 the Pedagogical Faculty became part of the State University "Goce Delchev" in Shtip, said to be the fastest growing university in Macedonia.

Following the global trends in teacher education, modern trends in education policymaking in Europe and in the world, respecting the knowledge of the history of civilizations as an important intellectual resource for social development, as well as scientifically and experientially diagnosed educational challenges that have emerged as a result of deep changes of values in our society and globalization trends (scientific, educational, technological, and economic) the Faculty of Educational Sciences has designed study programs for I, II and III cycle of studies in accordance with the organizational - pedagogical quality standards in compliance with the principles of the Bologna Declaration and European credit-transfer system with a high level of recognition in the area of European Higher Education.

If 20 years ago our Faculty started to implement teaching with 5 PhDs and 3 masters as regular employees, today we can proudly say that our academic community is comprised of 20 PhDs and one master.

Today our students have the opportunity to educate themselves at the faculty which sees its future as a continuous development aimed at:

- Strengthening and expanding international partnerships
- Popularization of mobility of students and staff,
- Internationalization and improvement of scientific research work,
- Improvement of pedagogical approaches to teaching and links with practice, putting students at the center of the educational process.

Ladies and Gentlemen,

I take this opportunity to thank you for coming today to celebrate with us the teaching profession and our contribution to it.

We are quite aware that the road to success is long and winding and it is easier to travel with joint forces. That is why we wanted to mark this celebration by organizing a scientific conference dedicated to education in the 21st century. Let us share our knowledge, understanding and experiences regarding the situation and perspectives and suggest possible ways of modernization. 89 papers have been submitted and there are authors from 8 countries. This is really promising!

Once again, I wish you all a warm welcome and successful work.

Dean,
Prof. d-r Sonja Petrovska
24. 09. 2015., Stip

ПОЧИТУВАНИ ...

Со голема чест и задоволство, Ве поздравам во името на сите наставници, соработници, вработени и студенти на Факултетот за образовни науки при Универзитетот Гоце Делчев во Штип и Ви посакувам пријатни моменти во текот на оваа свечена манифестација организирана по повод 20 годишно факултетско образование на наставници и воспитувачи.

Факултетот за образовни науки своето постоење го темели на 146 годишниот континуиран развој на формалното образование на наставници и воспитувачи на овие простори. Во традицијата и развојот на нашиот факултет се вткаени достигнувањата на Педагошко-богословското училиште основано во 1869 год. Со чие постоење се врзува името на творецот на првиот буквар и првиот учебник за наставници – Школска педагогија – Јосиф Ковачев, и името на големиот учител Гоце Делчев, па Учителската школа основана во 1946 год, Вишата педагошка школа формирана во 1959 год, Педагошката академија (1961 год.).

Во 1995 година формалното двегодишно образование на наставници и воспитувачи прераснува во четиригодишно факултетско образование.

Во 2007 година Педагошкиот факултет стана дел на државниот Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, кој го носи епитетот најбрзорастечки Универзитет во Р Македонија.

Следејќи ги глобалните тенденции во образованието на наставници, современите тенденции во креирањето на образовните политики во Европа и во Светот, респектирајќи ги знаењата за историјата на цивилизациите како значаен интелектуален ресурс за општествениот развој, како и научно и искусствено дијагностицираните воспитни предизвици кои се појавија како резултат на длабоките вредносни промени во нашето општество и глобализациските тенденции (научни, образовни, техничко-технолошки, економски) ФОН дизајнираше студиски програми за I, II и III циклус на студии согласно организациско –

педагошки стандарди за квалитет, согласно принципите на Болоњската декларација и Европскиот кредит-трансфер систем, со високо ниво на препознатливост во Европскиот високообразовен простор.

Ако пред 20 години нашиот факултет започна да ја реализира наставата и вежбите со 5 доктори на науки и 3 магистри, како редовно вработени, денес со гордост можеме да кажеме дека оваа академска заедница ја сочинуваат 20 доктори на науки и 1 магистер.

Денес нашите студенти имаат можност да се образуваат на факултет кој својата иднина ја гледа како континуиран развој во насока на:

- зајакнување и проширување на меѓународните партнерства,
- омасовување на мобилноста на студентите и на вработените,
- интернационализација и подобрување на научно-истражувачката работа,
- унапредување на педагошките пристапи во наставата и врските со практиката, поставувајќи ги студентите во центарот на образовниот процес.

Почитувани присутни,

Ја користам оваа прилика, да ви се заблагодарам што дојдовте денес заеднички да го чествуваме учителското дело и нашиот придонес во него.

Ние сме сосема свесни дека патот до успехот е долг и кривулест но и дека полесно се патува со заеднички сили. Затоа ова наше празнување сакавме да го одбележиме со Научна конференција посветена на образованието во 21 век, да ги споделиме нашите знаења, разбирања и искуства во врска со состојбите и перспективите како и да предложиме можни начини за негово осовременување.

Уште еднаш, На сите Ви посакувам топло добредојде и успешна работа!

Декан,

Проф. д-р Соња Петровска

24. 09. 2015. година Штип

TABLE OF CONTENTS

1. СО КВАЛИТЕТНИ ПРОМЕНИ ДО ПОКВАЛИТЕТНО УЧИЛИШТЕ Блаже КИТАНОВ	5
2. LANGUAGE CULTURE – A SEGMENT OF LANGUAGE EDUCATION Violeta NIKOLOVSKA	9
3. RESEARCH TRENDS IN EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA Elizabeta TOMEVSKA-ILIEVSKA, Emilija SIMONOVSKA JANACKOVSKA, Sadudin SADIKI	15
4. USING AUTOMATIC TEXT CATEGORIZATION TECHNOLOGIES IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS Anna GLAZKOVA	23
5. THE ROLE OF BUSINESS SCHOOL IN THE POST-GRADUATE EDUCATIONAL SYSTEM Nikita RAVOCHKIN	27
6. FORMATION OF ETHICAL RULES (CODE) IN PRESCHOOLERS THROUGH THE BULGARIAN CHILDREN'S FOLKLORE GAMES Julia DONCHEVA	32
7. FORMATION OF HUMAN POTENTIAL: INSTITUTIONAL MECHANISMS AND POLICIES Stanka RINKOVA	36
8. THEORETICAL FORMULATION AND SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF THE PROBLEM OF TRAINING TEACHERS IN TECHNICS, TECHNOLOGY AND ENTREPRENEURSHIP Tsvetana KOSTADINOVA ANTIPESHEVA	41
9. INTERACTIVITY IN TEACHING STUDENTS MODERATORS Kosta KOSTOV, Silvia KYUCHUKOVA, Hristina MILCHEVA	45
10. EVALUATION OF STUDENTS' LEARNING UNDER THE PRISM OF EXPECTED OUTCOMES Teuta SHABANI, Suzana NIKODINOVSKA BANCOTOVSKA	49
11. COMMUNICATION IN THE TEACHING PROCESS. INTERACTIVE NATURE OF COMMUNICATION Valentina VASILEVA	57
12. PHYSICAL ACTIVITY OF 3-4 YEARS OLD CHILDREN IN KINDERGARTEN Filip SHABANSKI	60
13. MACEDONIAN LANGUAGE IN SECONDARY EDUCATION Liljana MAKARIJOVSKA, Zhaklina GJORGIJOSKA	64
14. STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS TEACHING GRAMMAR IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM Vesna KOCEVA, Marija TODOROVA	69
15. FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM ANXIETY Marija TODOROVA, Vesna KOCEVA	75
16. TEACHERS AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF KEY COMPETENCE CULTURAL EXPRESSION AMONG STUDENTS Svetlana PANDILOSKA GRNCHAROVSKA, Fadbi OSMANI, Gordana STANKOVSKA	82
17. INTRODUCTION OF THE DUAL SYSTEM IN THE BULGARIAN VOCATIONAL EDUCATION – REALITY AND CHALLENGES Svetlana NIKOLAEVA	86

18. THE VALUES OF EDUCATIVE FUNCTION IN RELATION PARENT-SCHOOL Ardita CEKA, Rabije MURATI	89
19. ELECTRONIC VERSUS TRADITIONAL TEST FOR MATHEMATICS IN PRIMARY SCHOOLS Katerina PANEVA	93
20. THE SIGNIFICANCE OF LOCALLY DEVELOPED EDUCATIONAL SOFTWARE IN THE PROCESS OF SCHOOLS' COMPUTERIZATION Olga SAMARDJIKJ JANKOVA	99
21. THE ACTIVITY OF MUSICAL GAMES FOR CHILDREN Mujeser ILJAZI	105
22. THE PATIENT IN THE PROCESS OF LEARNING IN HIGHER MEDICAL SCHOOL Silvia KYUCHUKOVA	110
23. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING MUSIC EDUCATION Lence NASEV	113
24. LEISURE TIME AND SPORT ACTIVITIES OF STUDENTS FROM THE FACULTY FOR PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL EDUCATION AT SOFIA UNIVERSITY "ST. KLIMENT OHRIDSKI" – BULGARIA Georgi IGNATOV	116
25. PLACE OF LIVING AS A FACTOR IN ORGANIZING STUDENTS' LEISURE TIME Despina SIVEVSKA, Biljana POPESKA	122
26. METHODOICAL APPROACH TO LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST BY THE MODEL OF YAD VASHEM SCHOOL Zhivorad MILENKOVIC	129
27. A HERMENEUTIC READING OF A POETIC LITERARY WORK DURING IMPLEMENTATION OF A LESSON Milena RISTOVA-MIHAJLOVSKA	136
28. SOME GUIDELINES FOR INTELLECTUAL PREPARATION DURING PHYSICAL CONTACT BETWEEN THE INSTRUMENT AND THE PIANIST Angele MIHAJLOVSKI	142
29. IMPLICATION OF EFFECTIVE SCHOOL MANAGEMENT FOR THE CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS Kristinka OVESNI, Emina HEBIB, Vera RADOVIĆ	148
30. THEORIES, SOCIAL EXPERIENCES AND PRACTICE IN INTERCULTURAL PEDAGODY Alina SZCZUREK-BORUTA	157
31. TEACHERS' ASSESSMENTS OF CERTAIN CURRICULAR DETERMINANTS IN PRIMARY SCHOOL Milan MATIJEVIĆ, Siniša OPIĆ, Goran LAPAT	162
32. THE SOCIO-POLITICAL IMPACT OF THE NEW SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TRENDS IN ARCHAEOLOGY, HISTORY AND RELATED FIELDS Ljuben TEVDOVSKI	172
33. THE PRACTICE OF TAEKWONDO AS A PREDICTOR OF MOTOR ABILITIES Ivan PRSKALO, Anamaria RADIĆ	178
34. THE RELATION MOTIVE - TEACHING CONTENT IN STIMULATING COGNITIVE ABILITIES THROUGH ARTISTIC ACTIVITIES AT PRESCHOOL AGE Maja RAUNIK KIRKOV	182
35. CONTEMPORARY ADULT LITERACY MODELS Elena RIZOVA, Zoran VELKOVSKI	188

36. COMPARATIVE ANALYSIS OF PROGRAMS FOR PRE-SCHOOL EDUCATORS IN EUROPE Kiril BARBAREEV, Alma TASEVSKA	196
37. INCLUSIVE EDUCATION - ROLE OF THE TEACHER AND BENEFITS Sonja PETROVSKA	203
38. THEORETICAL APPROACHES TO MODERN INTERPRETATION OF PEDAGOGY OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS Eleonora MILEVA	210
39. POSTMODERN CONCEPTS OF FOUCAULT'S EDUCATION AND ITS RELATIONSHIP WITH DISCIPLINE Kushtrim AHMETI	215
40. ECOLOGY – A NECESSARY FACTOR IN TEACHING METHODS FOR NATURE AND SOCIETY STUDIES FOR FORMING A RESPONSIBLE PERSON Oliver CACKOV, Tatjana GREGOVA	219
41. THE ISSUE OF RESPECTING THE DEVELOPMENTAL POSSIBILITIES AND ACTIVITY-PLANNING IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT Alma TASEVSKA, Kiril BARBAREEV	223
42. INTEGRATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES INTO PRESCHOOL EDUCATION Tatyana V. NIKULINA	228
43. WHAT SHOULD MODERN SCHOOL LEARN Snezana KIROVA, Dragana KUZMANOVSKA, Biljana IVANOVA	233
44. EDUCATIONAL FUNCTION OF THE SCHOOL IN CONTEMPORARY SOCIETY Emilija PETROVA GORGEVA, Mitko KOCEV	238
45. SOME METHODS IN TEACHING PHYSICAL AND HEALTH EDUCATION Marjan MALCEV	243
46. REVIEW OF ADOLESCENT LITERATURE THROUGH COMPARATIVE ANALYSIS OF THE NOVELS "THE BLUE PATH OF LOVE" BY METODI MANEV AND "VOICE OF LOVE" FROM GROZDANA OLUJIC Jovanka DENKOVA	247
47. INTERPRETATION OF A LYRIC POEM IN IV AND V GRADE Blaze KITANOV, Irena KITANOVA	253
48. TRAINING EFFICIENCY OF CYCLISTS SPECIALIZED IN ROAD CYCLING Ivan KOLEV	258
49. PHYSICAL EDUCATION AND DIAGNOSTIC PROCEDURES Veselina IVANOVA, Galena TERZIEVA	262
50. PROTECTION OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE THROUGH EDUCATING STUDENTS OF PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION Trajce NACEV, Dragan VESELINOV	265
51. FORMATION OF TOLERANCE IN ADOLESCENTS Valentina VASILEVA	271
52. NEW EDUCATIONAL POLICIES AND THEIR REFLECTIONS ON SOCIAL DEVELOPMENTS Daniela KOCEVA, Snezana MIRASCIEVA	275
53. PRESENCE OF ENTREPRENEURSHIP IN PRIMARY EDUCATION IN MACEDONIA Lulzim MEHMETI	280
54. CONSONANT /J/ IN COLLOQUIAL SPEECH AND ITS IMPACT ON WRITING Blaga PANEVA	284
55. METHODOLOGICAL STRUCTURE OF A LESSON FOR INTERPRETATION OF A FAIRY TALE Irena KITANOVA	289

56. THE INFLUENCE AND THE EFFECTIVENESS OF FORMATIVE ASSESSMENT AND THE FEEDBACK IN STUDENTS' SUCCESS AND ACHIEVEMENTS Valdeta ZENUNI-IDRIZI	294
57. AESTHETIC EDUCATION OF EDUCATORS AS A FUTURE CHALLENGE Valentina PAJAZITI, Vlora MARKU-TUQI	299
58. SOCIAL AND COMMUNICATIONAL-INTERACTIVE COMPETENCES OF TEACHERS AND STUDENTS IN EDUCATION Florina SHEHU	302
59. INFLUENCE OF MEDICINES ON THE COGNITIVE SKILLS OF CHILDREN WITH CHRONIC DISEASES Elena IVANOVA BUYUKLIEVA	308
60. THE SPIRITUAL ASPECT OF HUMAN DEVELOPMENT AND THE EDUCATION IN XXI CENTURY Eleonora PENCHEVA	312
61. RESEARCH IN TEACHING PRACTICE Snezana JOVANOVA-MITKOVSKA	316
62. HOW ARE PEACE AND TOLERANCE REPRESENTED IN HISTORY TEXTBOOKS FOR PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION Todor CEPREGANOV, Sonja NIKOLOVA	324
63. ETHICS AS TEACHING Trajce STOJANOV	330
64. RISK ASSESSMENT OF HYGIENIC AIR QUALITY UPON PRESCHOOL CHILDREN'S HEALTH IN KINDERGARTEN "VERA CIRIVIRI TRENA" IN SHTIP Snezana STAVREVA VESELINOVSKA	335
65. ABOUT SOME EDUCATIONAL GOALS IN TEACHING-SOCIO-CULTURAL PROBLEM OR A CHALLENGE MODERN EDUCATION Snezana MIRASCHIEVA, Emilija Petrova GJORGJEVA, Daniela KOCEVA	339
66. ESCAPE FROM THE WAR –TIME IN THE UNCERTAINTIES OF LIFE TO REFUGEE IN BULGARIA. FUNDAMENTAL RIGHTS OF PERSONS SEEKING INTERNATIONAL PROTEKTION IN TERMS OF THE BUREAUCRATIC SYSTEM IN BULGARIA Pavlin PETROV	344
67. HIGHER EDUCATION IN THE PERIOD OF TRANSITION Verica JOSIMOVSKA	353
68. RESEARCH OF THE CONFLICT ZONES IN THE SYSTEM OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF THE CHILD BY THE METHODOLOGY OF RENE GILLE Julia DONCHEVA	356
69. CLASSROOM SOCIAL CLIMATE Despina SIVEVSKA	360
70. COMPATIBILITY OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOLA IN R. MACEDONIA Snezana JOVANOVA-MITKOVSKA, Biljana POPESKA	366
71. THE IMPORTANCE OF THE CAREER CONSELING PROCESS Tanja ATANASOSKA, Biljana CVETKOVA DIMOV, Ana GJORGJEVA	376
72. ROLE OF MANAGEMENT IN IMPLEMENTING EDUCATION INCLUSIVE POLICIES Sadete TERNAVA-OSMANI, Voglushe KURTESHI	380
73. WHICH FACTORS ACCORDING TO THE PARENTS AFFECT THE EDUCATION OF CHILDREN Voglushe KURTESHI	385

74. THE PHILOSOPHICAL PARADIGM OF SIGMUND FREUD Slobodan MARKOVIC	370
75. EDUCATIONAL NEEDS AND ACHIEVEMENTS OF ROMA CHILDREN AND OTHER CHILDREN FROM MARGINAL ETHNIC GROUP IN RM Stevan ALEKSOVSKI	377
76. COMMUNICATIVE-PEDAGOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS-COMMUNICATIVE COMPETENCE Biljana GRAMATKOVSKI, Jasminka KOCHOSKA	387

CLASSROOM SOCIAL CLIMATE

Despina SIVEVSKA¹

Abstract

One of the important factors which effects the educational process is the climate that reigns in the school. School climate is defined as the sum of all the circumstances in which the educational process is realized, as a network of relationships which exist between participants in the educational process.

Social climate is part of school climate created in the classroom through general atmosphere in school, in the manner that overall work organization in a school functions and the way teachers mutually communicate. It is the result of the relationship of the teacher with the pupils on one side, and of the pupils with the teacher on the other side. Thus, social climate is comprises the quality of the overall relations between all participants in the educational process, such as teacher-student, student-student, teacher-parent, and child-parent.

Key words: *school, pedagogical climate, social climate.*

СОЦИЈАЛНА КЛИМА ВО ОДДЕЛЕНИЕТО

Апстракт

Еден од важните фактори кој влијае на воспитно-образовниот процес е и климата која владее во училиштето. Училишната клима се дефинира како збир на сите околности во кои се одвива воспитно-образовниот процес, како мрежа на односи кои постојат меѓу учесниците во воспитно-образовниот процес.

Социјалната клима, е дел од училишната клима, која во одделението се создава преку општата атмосфера која владее во училиштето, на начин на кој функционира целокупната организација на работа во училиштето и начин на кој наставниците комуницираат меѓусебно. Таа е резултат на односот на наставникот кон ученикот, од една страна, а и учениците кон наставникот, од друга страна. Односно, под социјалната клима се подразбира квалитетот на севкупните односи меѓу сите учесници во воспитно-образовниот процес, како што се: наставник-ученик, ученик-ученик, наставник-родител, дете-родител.

Клучни зборови: *училиште, педагошка клима, социјална клима*

Вовед

Во развиените општествени заедници процесот на социјализација во голема мера е организиран и се одвива во рамките на различни специјализирани институции. Училишниот систем сè уште претставува најзначајна институција која се занимава со организирана интеграција на новите генерации во организиран општествен живот. И останатите општествени институции, чии програми предвидуваат учество во социјализацијата на припадниците на новите генерации, на пр., културно-уметнички, здравствени и спортски организации, својата дејност во областа на образованието и воспитанието воглавно ја насочуваат преку училиштето.

¹ University "Goce Delchev", Shtip, R. Macedonia, Despina.sivevska@ugd.edu.mk

Училиштето е несомнено најзначајниот, ако не и единствен, фактор за социјализација на младата генерација. Покрај училиштето, во улога на пренесувачи и вршители на општествено влијание се и семејството, предучилишните установи, здравствените и културните установи, општествените организации, како и современите масовни средства за комуникација. Целиот јавен и локален општествен живот преку своите организирани и неорганизираните форми влијае на децата и младите, нудејќи им различни примери на однесување, модели на алтернативни начини на задоволување на личните и социјалните потреби, поедини или во систем организирани вредности и сфаќања. Училиштето, како најбогат и најорганизиран извор на искуства, успешно ги „филтрира“ искуствата кои се стекнуваат од останатите извори тогаш кога тие во личниот живот на поединецот ќе претставуваат вредност и значајна потпора за задоволување на нивните лични и социјални потреби. Тоа ќе го постигне тогаш кога кај учениците ќе развие чувство на припадност кон примарниот одделенски колектив. Формирањето на ученички и ученичко-наставнички групи и колективи не обезбедува само надворешна организациона форма и не придонесува за остварување на воспитно-образовните цели на училиштето, туку е и пат за одржување на училиштето во средиштето на сите процеси кои ја сочинуваат социјализацијата на младата генерација (Havelka, 1980).

Факт е дека училиштето е место каде учениците поминуваат најголем дел од своето време. Училиштето и училницата се средини кои силно влијаат врз развојот на социјалните способности на учениците и место каде што учениците се здобиваат со најразлични искуства и каде влегуваат во најразлични интерперсонални односи со наставниците, со училишниот персонал и со своите вршници. Искуствата коишто ги стекнуваат овде им помагаат во нивното понатамошно созревање и себереализирање како зрели личности со свој сопствен идентитет.

Основното образование има особено значење за учениците бидејќи на него се надоврзуваат и останатите нивоа и облици на образование. Тоа истовремено е и важен извор на сознани и емоционални искуства на учениците и често е единствен институционален облик на влијание на индивидуалниот и социјалниот развој на цела генерација млади личности. Базичното образование, односно квалитетот на искуства кои учениците ги стекнуваат во училиштето, според мислењето на многу автори, во голема мера го одредува и „квалитетот на целокупниот живот на една млада генерација“.

Значењето на искуството кое учениците го стекнуваат во училиштето се манифестира преку времето кое учениците секојдневно го поминуваат во училиштето стекнувајќи разновидни знаења, развивајќи важни компетенции, учејќи за себе и односите со другите луѓе и секојдневно доживувајќи успех или неуспех. Училишните искуства ги одредуваат ставовите на учениците кон училиштето, како и општите ставови кон образованието и знаењето, условувајќи ја мотивацијата за идно знаење, нивото на ангажирање и ориентација во животот. Истражувањата покажуваат дека позитивните училишни искуства водат кон подобар академски успех, придонесуваат за развој на позитивна слика за себе и влијаат на развојот на квалитетни меѓучовечки односи. За таа цел, училиштето ќе мора секој ученик да го поддржи во развојот на индивидуалноста и да му овозможи на секој поединец можност да доживее успех, респектирајќи ги различностите кои постојат во способностите, развојното опкружување и социјалниот контекст од кој доаѓа ученикот.

За децата од основношколска возраст, одделението претставува централна социјална средина каде обемната социјална експресија и учењето се покомлексни. Децата во овој период комуницираат и воспоставуваат интерперсонални односи со наставникот и со своите вршници. Наставникот е авторитет и водич кој ги дава основите на однесувањето во групата, односно во одделението како целина, и на односите меѓу поединците, влијае врз формирањето на климата во одделението и ги поставува правилата на однесување во одделението.

Училишна клима

Досегашните истражувања кои се спроведени во областа на образованието главно се насочени кон резултатите од наставата, односно кон оценување на академските постигнувања на учениците. Меѓутоа за да можат учениците, заедно со наставниците, да постигнуваат значајни резултати во наставата мора во училиштето, а посебно во одделението, да постојат поволни услови, односно поволна клима која ќе го поттикнува и поддржува тој развој. Формирањето на поволна клима во одделението воопшто не е едноставна и лесна работа.

Поаѓајќи од фактот дека училишната клима подразбира широк контекст во кој се одвива процесот на воспитание и образование, креирањето на позитивна одделенска клима за крајна цел има унапредување на работата на училиштето. Тоа подразбира еден континуиран процес во кој се очекува секој од актерите во воспитно-образовниот процес да дадат свој придонес. Одржувањето на позитивни меѓусебни односи, унапредувањето на наставниот процес, намалувањето на проблематичното однесување на учениците, отворањето на училиштето кон општествената заедница и родителите, како и успешното управување со училиштето, се цели кои училиштето треба да ги оствари во процесот на своето унапредување. Позитивната училишна клима придонесува за учење на учениците, академски постигнувања, училишен успех и здравствен развој, а истовремено влијае и превентивно, влијае позитивно на развој на младите и придонесува за поголема грижа на наставниците (National School Climate Center (NSCC)). Ваквата клима директно влијае врз способноста на учениците за постигнување.

Според некои автори (Joksimović i Bogunović, 2005, според Vujačić, Stanišić, 2007) показатели на позитивна училишна клима се: заемното почитување на учениците и наставниците, коректните односи меѓу членовите на колективот и постоењето на успешна соработка меѓу училиштето и родителите. Како индикатори на позитивна училишна клима се вбројуваат: чувството на припадност во училиштето и групата, поддршката од наставничкиот кадар во поглед на континуирано стручно оспособување и усовршување и соработката меѓу наставниците (Johnson, Johnson & Zimmerman, 1996; Osterman, 2000). Хајнс и соработниците (Haynes et al., 1997) даваат подетална и поопширна поделба, па во индикатори на училишната клима ги вбројуваат и: мотивацијата на учениците, групното донесување на одлуки, еднаквост и праведност, безбедност, ред и дисциплина, вклучување на родителите, соработка на училиштето со локалната заедница, посветеност на наставниците, улогата на директорот во управувањето во училиштето, изгледот на училишната зграда, ресурсите на училиштето и позитивната социјална интеракција.

Според ова, може да се заклучи дека креирањето на позитивна клима во училиштето е мошне сложена задача, дека бара постojани напори од сите учесници во воспитно-образовниот процес, а краен резултат е унапредување на работата на училиштето. Одржувањето на позитивни меѓучовечки односи, унапредувањето на наставата, обезбедувањето на услови за квалитетно образование за сите деца, намалувањето на проблематичното однесување кај учениците, отворање на училиштето кон семејството и локалната заедница и успешно управување со училиштето се цели кои училиштето би требало да ги оствари во процесот на своето унапредување (Vujačić, Stanišić, 2007).

Дефинирање на социјалната клима во одделението

Еден од важните фактори за успешен воспитно-образовен процес е постоењето на поволна воспитно-образовна клима, која опфаќа и социјална клима и емоционална клима.

Социјалната клима е резултат на односот на наставникот кон учениците, од една страна, како и односот на ученикот кон наставникот, од друга страна. Емоционалната клима претставува афективен тон во односите меѓу наставникот и ученикот, како и во односите меѓу самите ученици и меѓу наставниците, а кој е последица на воспоставената интеракција. Емоционалната клима во одделението ја отсликува наклонетоста, приврзаноста и љубовта што ученикот ја доживува при ангажираноста во различни активности, но исто така и негативните емоции во наставата како: страв, незадоволство, досада, рамнодушност и сл. (Bratanić, 1993).

Поимот социјална клима се однесува на мрежата на односи која се воспоставува меѓу учесниците во воспитно-образовниот процес, односно се однесува на социјалните и моралните услови во кои се одвива наставата. Климата во одделението претставува форма на општествена интеракција која ги опфаќа ставовите на наставникот и ученикот кои се формираат во текот на заедничката работа во училиницата (Nyman, 1966, според Avramović, 2010).

Мус (Moos, 1997, Beatty, 2010) смета дека социјалната клима е „идентитет на опкружувањето или средината“. Халпин и Крофт (Halpin and Croft, 1963) изјавуваат дека „идентитетот за една индивидуа е она што и климата е за една организација“. На пр., како што некои луѓе повеќе помагаат од останатите, така и некои средини нудат повеќе помош во некои аспекти од останатите.

Халпин и Крофт (Halpin and Croft, 1963) укажуваат дека постои реципрочитет меѓу ефектите од врските помеѓу социјалната клима која постои во средината и луѓето кои живеат во таа средина. Луѓето со својот идентитет ја дефинираат социјалната клима, и оттука тоа истовремено влијае и на луѓето кои

се дел од таа средина. Аспирациите, постигнувањата, моралот, добросостојбата на секоја индивидуа е резултат на влијанието на социјалната клима (Moos, 1979). Социјалната клима, како и секое живо суштество има свој идентитет кој е составен од неколку посебни карактеристики, кои можат да се пресметаат користејќи ја скалата на Мус за социјална клима.

Мус (Moos, 1987) развил 10 (десет) скали за социјална клима кои ги користел за пресметување на 10 различни типови на опкружувања, како што се: семејно опкружување, училишно, затворски институции, работни организации и сл. Овие скали тој ги користел за да ги опише и спореди опкружувањата, да ја пресмета стабилноста на системот и промените кои се јавуваат со текот на времето, да го пресмета влијанието на средината и да го направи подобар животот на луѓето. Секоја скала за проценување на социјалната клима се состои од три димензии: (1) димензија на меѓусебни односи, (2) димензија на личен развој и (3) димензија на одржување и менување на системот (Moos, 1974, 2002). Внатре во секоја категорија постојат субдимензии кои меѓусебно се разликуваат во однос на специфичностите на поедини средини.

Фрејзер (Fraser, 1986, Allodi, 2010) смета дека социјалната клима во образовен контекст е форма на меѓусебни односи меѓу наставникот и ученикот и помеѓу самите ученици. Квалитетот, квантитетот и насоката на овие односи во иднина влијае врз поимот за себе кај учениците, врз нивната мотивација и постигнување.

При формирањето на социјалната клима во одделението важно е таа да биде таква да го поттикнува развојот на учениците и наставниците, да ги отстранува проблемите кои се јавуваат при интеракцијата и да се спречи нарушувањето на правилата кои се поставени во одделението, учениците и наставниците да можат се прилагодуваат на промените, да се менуваат и да напредуваат.

Концептот за социјалната клима е тесно поврзан со одделенската клима, со училишната клима и со училишниот етос и се однесува на карактеристиките на психосоцијалната средина во училиштето. Интерперсоналните врски, врската наставник-ученик, врските меѓу врсниците, однесувањето и верувањето на наставникот, начинот на кој наставникот комуницира и неговиот стил на раковоство се компоненти на социјалната клима која постои во едно училиште. Покрај овие постојат и други компоненти кои ја сочинуваат социјалната клима, како што се: самоефикасност, доверба, цели и вредности, соработка и натпревар, партиципација и исклучување, демократичност и хиерархија.

Постоењето на организирана и поттикнувачка социјална клима во училиштето влијае мотивирачки врз учениците поттикнувајќи ги активно да партиципираат во образовниот процес и да постигнуваат добри резултати.

Мандич – Гајановиќ (1991, Стојаковиќ, 2002) во книгата „Психологија у служби учења и наставе“ истакнува дека социјалната атмосфера во одделението зависи, покрај останатото, и од условите под кои една група (одделенски колектив) формира ниво на согласност во поглед на заедничките цели, начинот на раководење на групата, положбата на поединецот во групата, нивните меѓусебни односи, подготвеноста на членовите на групата за кооперација во процесот на активности и работа на реализација на поставените цели итн. Посебно се истакнува значењето на тоа во која мера се ускладуваат несогласувањата, напнатоста и конфликтите во групата или одделението, како тече процесот на разбирање, донесување и реализирање на одлуките итн. Така сфатената социјална клима во одделението претставува значаен фактор на добро или лошо функционирање на одделението во целина, како во поглед на меѓусебните односи, така и во поглед на изразување задоволство или незадоволство кон начините на работа и целите кон кои се тежнее.

Значаен агенс на социјалната клима во одделенската заедница е наставникот. Од неговата општа култура, способност за комуникација и начинот на раководење, педагошки такт, демократско уверување, отвореност, искреност кон младите луѓе, самодоверба, толеранција, отвореност за поинакво мислење и верба во луѓето – зависи колку успешно ќе биде формирањето на ученичката заедница, придобивање на учениците за одредени цели, организација и програма на работа; кој облик на раководење ќе се примени; за кој вид на дисциплина ќе се залага и колку она за што тој се залага ќе биде прифатливо за учениците. Секако, и квалитетот на односите меѓу наставниците е важен фактор на социјалната клима во училиштето. (Мандич, Гајановиќ, 1991, Стојаковиќ, 2002).

Една од најголемите препреки на кои наидува наставникот при формирањето на социјалната клима во одделението е неформалното групирање на учениците во одделението. За таа цел, наставникот треба внимателно да го проучи составот и системот на социјални односи кои се

воспоставуваат во одделението. Секое одделение претставува микросоцијална заедница. Децата на училиште доаѓаат од различни семејни заедници, од различно културно опкружување и тие со самото доаѓање во одделението формираат различни меѓусебни односи. За наставникот е значајно да ги оцени да ја следи мрежата на социјални односи кои се формираат во одделението. Неформалното групирање на децата во одделението е важно за разбирање на ставовите, чувствата и однесувањето на ученикот. Така наставникот може да забележи дека постои посебно групирање на девојчињата, а посебно на момчињата. Од друга страна, постојат групи на слаби и успешни ученици, или групи на ученици кои се слични по социјалниот статус. Во одделението се знае „кој е кој“ од каде произлегува и цела низа на однапред формирани ставови и односи меѓу учениците, разлики во однос на стилот и јазикот, како и други форми на култура.

На формирањето на социјалната клима во одделението, покрај наставникот, влијаат и односите меѓу учениците, т.е. улогата и статусот кој ученикот го има во групата. Агресивноста кај учениците може да се јави поради гледањето на агресивни филмови, изложеноста на агресивни сцени во своето секојдневије. Понатаму, и односите на соработка и натпревар можат да бидат фактор кој влијае на социјалната клима. Натпреварот создава воодушевување, може да биде голем емотивен поттикнувач на активност, но истовремено е меч со две острила. Може да ги мотивира оние ученици кои доживуваат успех, победуваат, а да ги демотивира оние кои доживуваат неуспех, кои губат. Решението може да се бара во развивањето на соработнички односи кои овозможуваат стимулативна средина, каде на послабите ученици им се овозможува за доживеат успех, а на подобрите да покажат толеранција и подготвеност да им се помогне на другите.

Заклучок

Едно од прашањата кои си ги поставуваат експертите во образованието е како учениците да учат, а притоа, училишниот и одделенскиот колектив позитивно да влијаат во развојот на личноста и однесувањето на детето. Како сето тоа ќе се замисли, организира и спроведе во работата во одделението/класот во најголема мера зависи од наставникот, односно од неговата личност, неговото стручно и психо-педагошко знаење, како и од примената на современи или традиционални методи и средства за учење.

Училишната клима се смета за главен фактор во одредувањето на однесувањето и учењето во училиштето (одделението). Разбирањето како да се формира и поддржи позитивната социо-емоционална клима во одделението е основа за унапредување на училиштето. Одржувањето на позитивни меѓусебни односи, унапредувањето на наставниот процес, намалувањето на проблематичното однесување на учениците, отворањето на училиштето кон општествената заедница и родителите, како и успешното управување со училиштето, се цели кои училиштето треба да ги оствари во процесот на своето унапредување.

Позитивната социо-емоционална клима придонесува за учење на учениците, академски постигнувања, училиштен успех и здравствен развој, а истовремено влијае и превентивно, влијае позитивно на развој на младите и придонесува за поголема грижа на наставниците.

Социјалната клима која постои во одделението/ класот е значаен фактор кој придонесува за интеграција на колективот, на формирањето на меѓучовечките односи и успехот или неуспехот кој поединците го постигнуваат. Оттука произлегува и заклучокот дека постоењето на поволна, позитивна социо-емоционална клима на часот, позитивно и стимулативно влијае на формирањето добри меѓучовечки односи, како и на развојот и однесувањето на секој поединец.

Користена литература

- Allodi, W. M. (2010) The meaning of social climate of learning environments:some reasons why we do not care enough about it, *Learning Environ Res* (2010) 13:89-104.
- Avramović, Z. (2010). *Problem stvaranja socijalne klime u odeljenju*. *Pedagogija*, 65(1), 104-117.
- Beatty, C.C., et. al. (2010), Black student leaders: The influence of social climate in student organizations, *Journal of the Indiana University Student Personnel Association* 20.
- Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija*, Zagreb: Školska knjiga.
- Havelka, N. (1980), *Psihološke osnove grupnog rada u vaspitanju i obrazovanju*, Beograd:Naučna knjuga .
- Halpin, A. W.,Croft, D. B. (1963). *The Organizational Climate of Schools*. Chicago: Midwest Administration Center of the University of Chicago.
- National School Climate Center (NSCC), Center for Social and Emotional Education, and National Center for Learning and Citizenship at Educational Commission of States, The School Climate Challenge, Retrieved from: <http://www.ecs.org/html/projectsPartners/nclc/docs/school-climate-challenge-web.pdf>
- Vujačić, M., Stanišić, J., (2007).*Kreiranje pozitivne klime u školi*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, LXII, 3, 424-432.
- Сивевска, Д. (2012) Емоционалната клима и однесувањето на учениците во училиштето, Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методи“ Скопје (необјавена докторска дисертација).
- Стојаковиќ, П (2002) *Психологија за наставнике*, Бања Лука:Прелом.